

แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ประสบอุทกภัย
กรณีศึกษา วัดมหาธาตุในเขตอุทยานประวัติศาสตร์
พระนครศรีอยุธยา

The Management Guidelines for Wat Maha That Temple
in the Flooded Historical Park of Sri Ayutthaya

กัณฑ์พงษ์ เครือศิริกุล (Kanpong Khreusirikul)*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว
วัดมหาธาตุ ความเสียหายของแหล่งท่องเที่ยววัดมหาธาตุที่ประสบอุทกภัย
และแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยววัดมหาธาตุที่ประสบอุทกภัย กำหนด
กลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม ได้แก่ ตัวแทนหน่วยงานทางภาครัฐ ภาคเอกชน และ
ชุมชนท้องถิ่น จำนวน 7 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมี
โครงสร้าง ผลการศึกษาพบว่า เมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยามีคุณค่าใน
การตั้งตำแหน่งเมืองที่สะท้อนพื้นฐานทางวัฒนธรรม เป็นแม่แบบของเมืองหลัก
ในยุคหลัง และมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น และเมื่อประสบอุทกภัย
ในปี พ.ศ.2554 ทำให้เกิดความเสียหายของอิฐและโครงสร้างของศาสนสถาน
ภายในอุทยานประวัติศาสตร์อันเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่สวยงามอันเป็น
แหล่งท่องเที่ยวสำคัญของประเทศไทย ดังนั้นแนวทางการจัดการเพื่อให้คง
คุณค่าและสอดคล้องตามหลักการของ UNESCO โดยการบูรณปฏิสังขรณ์สรุปได้
5 ประเด็นหลัก คือ การบูรณะโดยการคำนึงถึงคุณค่าของแหล่งประวัติศาสตร์
โดยพยายามใช้วัสดุดั้งเดิม การสร้างชิ้นใหม่ต้องอาศัยความชำนาญของทีมงาน
การดูแลรักษา โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยกันสอดส่องดูแลรักษา

* นักศึกษาหลักสูตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยขอนแก่น

การพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ โดยใช้เทคนิคที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมและการรักษาให้คงสภาพโดยเน้นการดูแลรักษาอย่างถาวร

คำสำคัญ: แนวทางการจัดการ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทกภัย

ABSTRACT

The purposes of this research were to study value of the sights of Wat Mahathat, damage affected by the flood, and destination management approach for measuring periodic floods. The three sample groups were from government agencies, private sector, and local communities. In-depth interviews were conducted. The result found that the historical city location reflected the value of cultural background, it was a city template of the main city in later period, had unique architectural features. The floods in 2554 caused damage to places of worship in the world heritage historical park which was an important cultural sight of the country. Therefore, the management approach to provide a fixed value in accordance with the principles of UNESCO on the restoration were five main issues; 1. Restored 2. Reconstructed 3. Maintenance 4. Development and Innovative and 5. Preservation.

Keywords: Management approach, Ayutthaya historical park, Flood

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นมากมายจนได้รับการยกย่องเป็นมรดกโลก เช่น อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่ง UNESCO ได้ยกย่องให้เป็นเมืองมรดกโลกเพราะเป็นสิ่งปลูกสร้างทางประวัติศาสตร์ที่เป็นเอกลักษณ์และโดดเด่นไม่อาหาหาที่ใดทดแทนได้ มีวัดที่สวยงามหลายแห่ง เป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย และมีนักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมาท่องเที่ยวสัมผัสถึงบรรยากาศความเก่าแก่ของประวัติศาสตร์

และอารยธรรมไทย เช่น วัดใหญ่ชัยมงคล วัดพนัญเชิงวรวิหาร วัดธรรมิกราช วัดหน้าพระเมรุ วัดพระศรีสรรเพชญ์ และวัดมหาธาตุ เป็นต้น ความสำคัญทางด้านโบราณสถาน โบราณคดีและศิลปวัฒนธรรม ไม่ได้เป็นเพียงความเจริญสูงสุดของชนชาติไทยเท่านั้นแต่ยังเป็นสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ความเป็นไทยซึ่งตกทอดมาจวบจนปัจจุบัน

วัด หรือ ศาสนสถานต่างๆ ล้วนเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มาก เนื่องจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่แสดงถึงค่านิยม ฝีมือช่าง ซึ่งเป็น ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีที่น่าสนใจ ทำเลที่ตั้งของศาสนสถานที่เชื่อมโยงพื้นที่ซึ่งมีทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่นๆ จะเป็นตัวเพิ่มแรงดึงดูด แหล่งท่องเที่ยวอื่น จึงควรมีการพัฒนาศาสนสถานให้สอดคล้องกับการพัฒนา การท่องเที่ยวอื่นๆ ไปพร้อมๆ กันด้วย (อรสิริ ปาณินท์ และคณะ, 2553)

ในปี พ.ศ.2554 ประเทศไทยต้องเผชิญหน้ากับปัญหา “น้ำท่วม” ครั้งใหญ่ โดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มภาคกลาง ทำให้เกิดความเสียหายแก่มรดกทางวัฒนธรรมในศาสนสถานและแหล่งโบราณคดีโดยเฉพาะ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ทำให้ศาสนสถานได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมมากที่สุด มีผลกระทบทำให้นักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาสัมผัสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศาสนสถานลดลง เพราะวัดและศาสนสถานเป็นสิ่งที่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้อย่างมหาศาล (กรมการท่องเที่ยว, 2554)

ผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของผลกระทบที่เกิดขึ้นกับวัดและเมืองเก่าอยุธยา โดยเฉพาะวัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นวัดที่มีความเก่าแก่ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นที่ประดิษฐานของพระมหาธาตุใจกลางเมือง และเป็นที่พักของสมเด็จพระสังฆราชในอดีต ปัจจุบันมีการบูรณะต่อๆ กันเรื่อยมาหลายสมัย ซึ่งยังคงมีเจดีย์แปดเหลี่ยมลดหลั่นกัน แปดชั้นเพียงแห่งเดียวในอยุธยาและที่วิหารเล็กมีรากไม้ปกคลุมล้อมเศียรพระพุทธรูปไว้ ซึ่งเป็นจุดที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาภายในบริเวณวัด แต่หลังจากน้ำท่วมที่ผ่านมาวัดมหาธาตุนี้ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ดังนั้น จึงเป็นเงื่อนไขที่น่าสนใจที่จะศึกษาคุณค่า ความเสียหาย และแนวทางการจัดการพัฒนาที่เหมาะสม เพื่อสร้างความยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาคุณค่าแหล่งท่องเที่ยววัดมหาธาตุในอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
2. ศึกษาความเสียหายของวัดมหาธาตุที่ประสบอุทกภัย
3. ศึกษาแนวทางการจัดการศาสนสถานที่ประสบอุทกภัยตามหลักการของยูเนสโก

ระเบียบและวิธีการวิจัย

ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์บุคลากรที่เกี่ยวข้อง โดยประชากรที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ คือตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ ตัวแทนจากภาคเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้นำชุมชนรวม 7 คน ดังนี้

ตัวแทนจากหน่วยงานของภาครัฐ คือ สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กรมศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา สำนักงานพระพุทธศาสนา และกรมการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 4 คน

ตัวแทนจากหน่วยงานภาคเอกชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สมาคมธุรกิจท่องเที่ยว จำนวน 2 คน

ผู้นำชุมชน ท้องถิ่นที่ได้รับความเสียหายจากอุทกภัย คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวม จำนวน 1 คน

เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบการสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับประชากรที่เลือกแบบเจาะจง เป็นคำถามแบบมีโครงสร้างเกี่ยวกับคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยววัดมหาธาตุ ความเสียหายของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ความเสียหายของวัดมหาธาตุ ผลกระทบต่อคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว ผลกระทบต่อธุรกิจท่องเที่ยว แนวทางในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ประสบอุทกภัยและข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์และการประมวลผลข้อมูล นำไปจัดหมวดหมู่ ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล วิเคราะห์แต่ละประเด็นตามวัตถุประสงค์และสรุปผลในเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรมและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับคุณค่าของศาสนสถานที่ได้รับการพิจารณาเป็นมรดกโลกตามหลักเกณฑ์ของ UNESCO พบว่าอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยามีคุณค่าสอดคล้องกับหลักการด้านต่างๆ ดังนี้

คุณค่าของตำแหน่งที่ตั้งและผังเมือง กรุงศรีอยุธยาแสดงถึงความ เป็นเยี่ยม ในการเลือกสรรตำแหน่งที่ตั้งของพระนครเหมาะสมกับความซับซ้อนของลักษณะผังเมือง มีแม่น้ำล้อมรอบถึง 3 สาย สะท้อนถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรม ที่สนองความต้องการในการรักษาพระนคร และป้องกันการรุกรานจากข้าศึกศัตรู

การเป็นแม่แบบของกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงศรีอยุธยามีความงดงามทางวัฒนธรรมและความรุ่งเรืองของเมืองประวัติศาสตร์ ระบบผังเมือง การจัดวางอาคาร สถานที่ต่างๆ และลักษณะบ้านเรือนตลอดจนชื่ออาคารสถานที่หลายแห่งเป็นต้นแบบของกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยต่อมา

เอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม อาคารโบราณสถานแต่ละแห่งในพระนครศรีอยุธยา มีลักษณะการออกแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นในภาคพื้นเอเชีย ลักษณะสิ่งก่อสร้างหลายอย่าง เช่น เจดีย์ พระปรางค์ และปราสาทพระราชนิเวศน์ มีความเป็นพิเศษ ไม่สามารถพบเห็นในที่อื่นๆ สิ่งก่อสร้างเหล่านี้มีอายุที่ยืนยาวมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรืองรุ่งเรืองและยังคงปรากฏร่องรอยอยู่จนปัจจุบัน (The world heritage, 1991)

การวิเคราะห์คุณค่าแหล่งท่องเที่ยววัดมหาธาตุ

จากการทบทวนเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้ง 7 คน สามารถวิเคราะห์คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยววัดมหาธาตุในด้านต่างๆ ได้ 5 ประเด็น คือคุณค่าด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ การสื่อความหมาย ด้านสังคมและด้านสุนทรียศาสตร์ ดังต่อไปนี้

1. คุณค่าทางด้านโบราณคดี

วัดมหาธาตุมีประวัติการก่อตั้งมาตั้งแต่สมัยพระบรมราชาที่ 1 เป็นวัดที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งบรรจุไว้ใต้ฐานพระปรางค์ประธานของวัดตั้งแต่ปี พ.ศ. 1927 ชั้นล่างก่อสร้างด้วยศิลาแลง วัดมหาธาตุ มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวโดยเฉพาะ เป็นวัดที่มีเจดีย์แปดเหลี่ยมแห่งเดียวในอยุธยาและยังคงเป็น

ที่พำนักของของพระสังฆราชในอดีต จุดเด่นจะอยู่ที่วิหารเล็กที่มีเศียรพระพุทธรูปปกคลุมด้วยรากไม้ทำให้เป็นภาพที่แปลกตา ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ให้เข้ามาเยี่ยมชม รวมไปถึงเจดีย์ที่มีความโดดเด่นสวยงาม และความสวยงามร่มรื่นโดยรอบถือเป็นวัดที่ติดอันดับต้นๆ ของกรุงศรีอยุธยา (ปราโมทย์ ทรัพย์เย็น, 2556 สัมภาษณ์)

วัดมหาธาตุมีวิหารแปดเหลี่ยมที่เดียวในพระนครศรีอยุธยาแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น และเป็นสิ่งดึงดูดสร้างความแปลกตาให้นักท่องเที่ยวเป็นอย่างมากโบราณคดีที่มีแปลกตาและโดดเด่นเหล่านี้สามารถสร้างรายได้จากนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวอย่างมหาศาล แต่หลังจากประสบอุทกภัย ก็ทำให้คุณค่าความสวยงามลดลง อีฐุเปื่อยยุ่ย เมื่อมีการซ่อมแซมบูรณะในแต่ละครั้งของโบราณสถานหรือโบราณวัตถุ ความเสียหายต่อโครงสร้างเดิมความเป็นของแท้ ดั้งเดิม นั้นลดลงตามไปด้วย (นิษฐา ทองเย็น, 2556 สัมภาษณ์)

2. ด้านประวัติศาสตร์

วัดมหาธาตุเป็นวัดที่มีความสำคัญในอดีตพิจารณาจากสถานที่ตั้งก็จะเห็นว่าอยู่ใกล้ชิดกับพระบรมมหาราชวัง และเป็นวัดที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชในอดีตถือได้ว่าเป็นวัดที่สำคัญที่สุดวัดหนึ่ง เรื่องเล่าพงศาวดารประวัติความเป็นมาของวัดมหาธาตุอาจไม่ได้รับผลกระทบจากอุทกภัยมากนัก แต่ด้วยเหตุผลที่ว่านักท่องเที่ยวไม่สามารถเข้ามาสัมผัสถึงเรื่องราวของวัดมหาธาตุ และไม่ได้สนใจประวัติศาสตร์ของวัดเพราะอุทกภัย นี่คือการเสียหายของคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้เผยแพร่ออกสู่สาธารณชน สิ่งเหล่านี้คือความเสียหายด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์

วิถีชีวิตริมน้ำในอดีตมีการปรับเปลี่ยนการสร้างผสมผสานให้สามารถใช้ชีวิตริมน้ำได้ สามารถสังเกตได้ในหลายๆ ด้าน เช่น การสร้างบ้านใต้ถุนสูงเพื่อรองรับในสภาวะที่น้ำขึ้นหรือเกิดภัยธรรมชาติอย่างอุทกภัยบ่อยครั้ง สิ่งเหล่านี้ทำให้ค่าความพึงพอใจต่อการออกแบบบ้านเรือนมีค่ามากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์บริเวณโดยรอบวัดมหาธาตุ การสร้างบ้านเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างในปัจจุบันจะสร้างไม่คดบังทัศนียภาพอันเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่จะไม่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมรวมทั้งความงดงามของแหล่งโบราณสถานและโบราณคดีที่สื่อถึงประวัติศาสตร์อันยาวนาน (พิชัย เปี่ยมทองคำ, 2556 สัมภาษณ์)

3. ด้านสังคม

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนท้องถิ่นมีลักษณะเรียบง่าย ชีวิตมีความเป็นอยู่คู่กับวัฒนธรรมอันดีงาม มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแต่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนปัจจุบันช่วยเหลือเกื้อกูลกันน้อยลง เอาัดเอาเปรียบแย่งชิงกันมากขึ้น เมื่อแหล่งท่องเที่ยวประสบอุทกภัยทำให้ผู้ประกอบการขาดรายได้ แต่ส่วนมากไม่ได้ให้ความร่วมมือในการบูรณะรอเพียงความช่วยเหลือจากภาครัฐ เมื่อปี 2554 พระนครศรีอยุธยาได้รับผลกระทบอย่างหนักจากอุทกภัยทุกครัวเรือนต่างได้รับความเดือดร้อนอย่างถ้วนหน้า และทุกครัวเรือนต่างต้องการความช่วยเหลือข้าวของเครื่องใช้รวมไปถึงงบประมาณในการบูรณะบ้านเรือนต่างคนต่างอยากได้รับความช่วยเหลือและมีความโลภเมื่อของและปัจจัยในการดำรงชีพมาถึง เพราะแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนไม่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ เนื่องจากไม่มีนักท่องเที่ยวและตัวแหล่งท่องเที่ยวเองต้องใช้ระยะเวลาการฟื้นฟู (อชลี ไวยบท, 2556 สัมภาษณ์)

4. ด้านการสื่อความหมาย

เรื่องราวพงศาวดารเกี่ยวกับความสำคัญของพระนครศรีอยุธยาเมืองแห่งมรดกโลกรวมไปถึงความสำคัญของวัดต่างๆ มากมายในพระนครศรีอยุธยา ยังถือว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่ได้รับคามนิยมจากนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นทุกปี ความเสียหายจากอุทกภัยที่สร้างความเสียหายให้แก่วัด โบราณสถานรวมถึงพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวโดยรอบ ทำให้ต้องการการบูรณะ เช่น อิฐที่เปื่อยยุ่ย หรือคราบน้ำที่เกาะอยู่ที่ตัวโบราณสถาน ลวดลายที่อยู่บนกำแพงวัดหรือ พระเจดีย์ที่ถูกน้ำกัดเซาะเป็นเวลานานนั้น สามารถทำให้ความเป็นของแท้และสื่อความหมายออกไปผิดเพี้ยนโดยมีนักท่องเที่ยวเข้าไปในแต่ละปีอาจจะสัมผัสลวดลาย และความหมายที่ไม่เหมือนกันในแต่ละปีที่ประสบอุทกภัย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เราจึงควรที่จะตระหนักและอนุรักษ์ไว้อย่างถูกต้องและยั่งยืนสืบไปภายในกรอบของ UNESCO (ภัทรพงษ์ เก้าเงิน, 2556 สัมภาษณ์)

5. ด้านสุนทรียศาสตร์

ความสวยงามของวัดมหาธาตุสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาไม่ต่ำกว่า 7 ล้านคนต่อปี สามารถสร้างรายได้มหาศาล ไม่ว่าจะเป็นพระวิหารพระเจดีย์ เศียรพระพุทธรูป มนต์ขลัง

ของเมืองประวัติศาสตร์ ความสวยงามของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ผสมผสานกับการดำรงชีวิตแบบอยุธยาสมัยเก่าเป็นอย่างดี ดังนั้น หากไม่เร่งบูรณปฏิสังขรณ์ และดูแลรักษา ความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว รายละเอียดทางวัฒนธรรม จะทำให้ภาพลักษณ์ของวัดลดลง ส่งผลต่อรายได้จากการท่องเที่ยว จากการบอกเล่าปากต่อปาก ของนักท่องเที่ยวถึงความพึงพอใจ ความประทับใจต่อแหล่งท่องเที่ยวประเภวัด (ปราโมทย์ ทรัพย์เย็น, 2556 สัมภาษณ์)

โครงสร้างของแหล่งท่องเที่ยวเราอาจบูรณะฟื้นฟูให้กลับมาอยู่ในสภาพเดิมได้ แต่เรื่องราวและภาพลักษณ์ที่ได้รับผลกระทบจากอุทกภัยครั้งนี้ ทำให้คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ของวัดมหาธาตุและพระนครศรีอยุธยานั้น ไม่สามารถทำให้ชุมชนและนักท่องเที่ยวสัมผัสภาพ มหาอุทกภัยในปี 2554 ไปอย่างแน่นอน (ภัทรพงษ์ เก่าเงิน, 2556 สัมภาษณ์)

2. ความเสียหายของแหล่งท่องเที่ยววัดมหาธาตุจากอุทกภัย

ปี 2554 ได้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ เกิดน้ำท่วมเป็นระยะเวลานานหลายเดือน ทำให้เกิดการเปียกของอิฐที่มีอายุเป็นร้อยๆ ปีได้รับความเสียหายและสูญหายไปกับสายน้ำ กำแพงของวัดที่เอียงเพิ่มขึ้น ดินที่ทรุดตัว จากน้ำที่ท่วมขังเป็นเวลานาน ความสวยงามของเมืองประวัติศาสตร์ ที่เคยดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาไม่ต่ำกว่า 7 ล้านคนต่อปี ลดลงไปกว่าครึ่ง รายได้ที่สูญไปกับอุทกภัยนั้น อาจประเมินค่าเป็นตัวเลขได้ แต่สำหรับคุณค่าทางจิตใจเป็นสิ่งที่ไม่สามารถประเมินค่าได้ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้ใช้เงินจำนวน 500 ล้านบาทในการป้องกันน้ำท่วม การบรรเทาและช่วยเหลือผู้ประสบภัย เช่น การจัดหาวัสดุ ดินทราย การประกอบอาหารเลี้ยงผู้ประสบอุทกภัย ครั้งนี้ใช้ระยะเวลาประมาณ 4 เดือน เริ่มตั้งแต่ 28 สิงหาคม ถึง 22 พฤศจิกายน (อุดมศักดิ์ ขาวหนูนา, 2556 สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักพระนครศรีอยุธยา พบว่าความเสียหายจากอุทกภัยมีผลต่อวัดมหาธาตุในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ทำให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในพื้นที่เฉลี่ยเดือนละ 109,165 คน สร้างรายได้ปีละประมาณ 9,000 ล้านบาท แต่ในช่วงประสบอุทกภัยตั้งแต่กันยายน-พฤศจิกายนปี พ.ศ. 2554 นักท่องเที่ยวลดลงจนเกือบเป็นศูนย์ สูญเสียรายได้ 2,250 ล้านบาท (ปราโมทย์ ทรัพย์เย็น, 2556 สัมภาษณ์)

ชุมชนมีความต้องการให้รัฐบาลฟื้นฟูพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับผลกระทบจากอุทกภัยโดยเร็วที่สุด เนื่องจากเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน รายได้ที่หายไปหลายเดือนตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ที่ไม่สามารถหารายได้จากธุรกิจท่องเที่ยว และทางชุมชนต้องการงบประมาณจากรัฐบาลไปซ่อมแซมบ้านเรือนและธุรกิจของตนที่เสียหายอย่างเร่งด่วน (อัสลี ไวยบท, 2556 สัมภาษณ์)

การจัดการตามหลักของ UNESCO กับการจัดการในปัจจุบัน

จากการค้นคว้าเอกสารและกฎบัตรที่เกี่ยวข้องต่างๆ ที่เป็นที่ยอมรับทางสากลเกี่ยวกับการบูรณะจัดการศาสนสถานภายใต้การควบคุมดูแลของ UNESCO สามารถสรุปแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน แบ่งออกมาได้ 5 ประเด็นหลักต่อไปนี้

- การบูรณปฏิสังขรณ์ (Restoration)
- การสร้างขึ้นใหม่ (Reconstruction)
- การดูแลรักษา (Maintenance)
- การพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ (Development and Creation)
- การรักษาให้คงสภาพ (Preservations)

การจัดการที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน พบว่าภาครัฐโดยกรมศิลปากรที่ 3 เป็นหน่วยงานหลักในการจัดการบูรณะโบราณสถานที่ได้รับผลกระทบจากอุทกภัยในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา รวมทั้งวัดมหาธาตุทั้งหมด การจัดการบูรณะดำเนินการตามศักยภาพและงบประมาณที่จำกัด ซึ่งสามารถนำเสนอวิธีการการพัฒนาในปัจจุบันเพื่อให้เห็นภาพถึงความสอดคล้องตามแนวของ UNESCO ทั้ง 5 ด้าน ดังต่อไปนี้

การบูรณปฏิสังขรณ์

การบูรณปฏิสังขรณ์ทางภาครัฐโดย กรมศิลปากรที่ 3 ได้มอบหมายให้หน่วยงานดูแลอุทยานประวัติศาสตร์โดยตรง โดยควบคุมดูแลแต่เพียงผู้เดียว (ภัทรพงษ์ เก้าเงิน, 2556 สัมภาษณ์)

ใช้หลักการที่เรียบง่าย คือ เมื่อได้รับความเสียหายก็บูรณะไปตามกาลเวลา ทีมช่างที่มีประสบการณ์ในการบูรณปฏิสังขรณ์ในปัจจุบัน ยังมีไม่เพียงพอในการบูรณะยังให้ความสำคัญต่อโครงสร้างและความเป็นของแท้ค่อนข้างน้อย มีการใช้เครื่องจักรหนักในการบูรณะ ซึ่งอาจส่งผลต่อโครงสร้างที่เปราะบาง

ที่ได้รับความเสียหายจากอุทกภัยซึ่งยังไม่สอดคล้องกับกฎบัตรของเวนิสที่ว่า การบูรณปฏิสังขรณ์ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะทาง โดยมุ่งสงวนไว้ซึ่งคุณค่าแห่งสุนทรียภาพและประวัติศาสตร์ของโบราณสถานรวมทั้งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเคารพต่ออดีตเดิม (The Venice Charter, 1964)

การสร้างชิ้นใหม่

วัสดุที่นำมาบูรณะในปัจจุบัน มีราคาค่อนข้างสูงและหาได้ยาก เพื่อให้ได้ใกล้เคียงกับของเดิม จึงมีการใช้วัสดุที่มีคุณภาพต่ำลงมาทดแทน ซึ่งสิ่งนี้ตามมาอาจทำให้โครงสร้างของสถาปัตยกรรมหรือโบราณสถานเปลี่ยนแปลงไปไม่เป็นผลดีต่อโบราณสถานนั้นๆ รวมไปถึงการบูรณปฏิสังขรณ์ต่อเติม หรือสร้างชิ้นใหม่นั้น การใช้เทคนิคใหม่หรืออุปกรณ์เครื่องจักรกลเข้ามาช่วยในการจัดการนั้น ซึ่งมีผลทำให้สิ่งปลูกสร้างโดยรอบได้รับแรงสั่นสะเทือน และโครงสร้างของแหล่งท่องเที่ยวเองอาจได้รับความเสียหายเพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้เกิดความไม่สอดคล้องกับ Charter for the protection and management of the archaeological heritage (1990) กล่าวว่า มรดกทางโบราณคดีเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เปราะบางและไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ ดังนั้น จะต้องมีการควบคุมแผนการดำเนินการปรับปรุงเพื่อจะก่อให้เกิดความเสียหายต่อมรดกทางโบราณคดีน้อยที่สุด

การดูแลรักษา

การดูแลบำรุงรักษา ได้มีการตรวจสอบดูแลความสมบูรณ์และความเสียหาย ทุกๆ 1-2 ปี ในแต่ละปี จะมีการบันทึกความเสียหาย การดำเนินการ รวมไปถึงบันทึกภาพขั้นตอนการบูรณปฏิสังขรณ์ แต่กระนั้นการดูแลก็ไม่ทั่วถึงและครอบคลุมแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดทั้งหมดในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโดยรอบแหล่งท่องเที่ยวในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ก็ยังไม่ได้ให้ความร่วมมือต่อกรมศิลปากรที่ 3 มากเท่าใดนัก เช่น ทางรัฐบาลสั่งให้สร้างกำแพงกันน้ำบริเวณหน้าบ้านของตนก็เลยและให้ความร่วมมือน้อย เพราะกำแพงบดบังทางเข้าหน้าบ้านของตนไม่สามารถทำธุรกิจได้สะดวก เมื่อถึงเวลาน้ำมาจึงไม่สามารถป้องกันได้ทันเวลา ซึ่งไม่สอดคล้องกับกฎบัตรของ ICOMOS ที่กล่าวว่า การส่งเสริมความเข้าใจของสาธารณชนในการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง และต้องจัดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาในระยะยาว (ICOMOS Interpretation charter, 2007)

การพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่

การพัฒนาและการสร้างสรรค์ชิ้นใหม่นั้น ได้นำเทคโนโลยีและเครื่องจักรที่ทันสมัย เข้ามาใช้ในการจัดการความเสียหายของโบราณสถานอุทกภัย เพื่อที่จะบูรณะฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวและทำให้การท่องเที่ยวกลับคืนมาสู่ชุมชนและประเทศอย่างรวดเร็วที่สุด ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจเป็นดาบสองคม บางรายละเอียดต้องการความละเอียดรอบคอบ เพราะเครื่องจักรเหล่านี้สามารถทำให้โครงสร้างและสิ่งปลูกสร้างโดยรอบ ได้รับความเสียหายเพิ่มได้ ซึ่งจะพบว่ามีความไม่สอดคล้องอยู่บ้างกับกฎบัตร Indonesia charter for conservation heritage (2003) กล่าวว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนท้องถิ่น มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาจิตสำนึกของชุมชน และการเตรียมทักษะความพร้อมที่จะเข้าร่วมพัฒนาและบูรณะงานทางด้านการท่องเที่ยวในแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม

การรักษาให้คงสภาพ

การรักษาให้คงสภาพจะเป็นการขอให้แหล่งท่องเที่ยวเสียหายก่อนค่อยดำเนินการฟื้นฟู ระบบการจัดการรักษาให้คงสภาพยังไม่ชัดเจนและเป็นสากล ยกตัวอย่างเช่น วิหารหรือเจดีย์โบราณที่ยังมีคนไปขีดเขียนข้อความต่างๆ ก็ยังมีคนรูล้ำเข้าไปในเขตวัดทำให้เกิดความเสียหาย ซึ่งความชัดเจนของแนวกั้นและป้ายห้ามกระทำพฤติกรรมต่างๆ ยังไม่มีความเป็นสากล ป้ายส่วนใหญ่เป็นภาษาไทย มีส่วนน้อยที่เป็นภาษาอังกฤษ อีกทั้งผลกระทบจากอุทกภัยต่อป้ายสื่อความหมายต่างๆ ที่ยังรอการบูรณะ ซึ่งไม่สอดคล้องกับกฎบัตร Charter on the built vernacular heritage (1999) กล่าวว่ากระบวนการบูรณะและดูแลรักษาต้องดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญหลายสาขาวิชา ทำงานร่วมกันโดยควรเคารพต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมและลักษณะแบบดั้งเดิม

3. แนวทางการจัดการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยววัดมหาธาตุ

จากแนวทางการจัดการตามหลักของ UNESCO ทั้ง 5 ด้านประกอบกับการศึกษาคุณค่าความเสียหาย และการจัดการบูรณะของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้แนวทางในการจัดการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยววัดมหาธาตุที่ควรดำเนินการตามหลักของ UNESCO ทั้ง 5 ด้านดังนี้

การบูรณปฏิสังขรณ์

จะต้องเลือกใช้ทีมงานที่มีประสบการณ์ผ่านการอบรมตามหลักการและทฤษฎีในการบูรณปฏิสังขรณ์ ตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวทาง

ประวัติศาสตร์ เคารพต่อวัสดุดั้งเดิมโดยเน้นความกลมกลืนกับสภาพโดยรวม ต้องมีการการบันทึกเก็บรวบรวมข้อมูลในกระบวนการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ ตลอดจนการถ่ายภาพเพื่อเป็นหลักฐานในการรักษาฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวในครั้งต่อไป

การสร้างชิ้นใหม่

การสร้างชิ้นใหม่ต้องอาศัยความชำนาญ โดยเฉพาะบุคคลหรือทีมงานที่จะเข้ามาดำเนินการจะต้องได้รับการฝึกฝนและมีความชำนาญด้านเทคนิคที่ควบคู่ไปกับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการก่อสร้างโบราณสถาน การซ่อมแซมแทนที่ส่วนที่ขาดหายไป ต้องมีความกลมกลืนกับสภาพ โดยรวม มีการจัดทำและควบคุมแผนการในการดำเนินการ รวมไปถึงวัสดุที่นำมาสร้างหรือใช้กับโครงสร้างสถาปัตยกรรมชิ้นใหม่นั้น ต้องมีการการศึกษาถึงวัสดุที่จะนำมาสร้างชิ้นใหม่ ว่าวัสดุมีความกลมกลืนกับความเป็นของแท้ เพื่อที่จะทำให้เกิดความเป็นระบบและรวดเร็วเพื่อความสะดวกต่อมรดกทางโบราณคดีให้น้อยที่สุด และมีประสิทธิภาพมากที่สุด

การดูแลรักษา

การดูแลบำรุงรักษาเมืองประวัติศาสตร์อันเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ควรมีการกำหนดเวลา ในการบำรุงรักษาเป็นระยะเวลาที่แน่นอนในการดำเนินการดูแลรักษา เพื่อความสวยงามของสุนทรีย์ภาพ ตลอดจนชุมชนท้องถิ่นช่วยกันเป็นหูเป็นตาในการสอดส่องดูแล โดยได้รับการสนับสนุนและควบคุมจากหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบ หากผู้ใดมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมต้องมีโทษตามกฎหมาย เช่น การโทรแจ้งตำรวจว่ามีผู้รูล้ำพื้นที่หวงห้าม เป็นต้น

การพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่

การพัฒนาและสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ หากเทคนิคที่ใช้มาแต่ดั้งเดิมไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ให้ใช้เทคนิคสมัยใหม่เข้ามาช่วยแต่ตั้งอยู่ภายใต้หลักการที่เหมาะสมและถูกต้อง ในการดำเนินการภายใต้การใช้เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพสูง ควรกระทำด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง เพื่อหลีกเลี่ยงการรบกวนโครงสร้างที่เปราะบางทางโบราณคดี ทั้งหมดเพื่อความเป็นของแท้ดั้งเดิม การก่อสร้างเดิมแต่สร้างขึ้นใหม่ไม่ควรสร้างทับลงบนซากโบราณคดีเลยทันที ควรให้สังเกตเห็นได้ถึงความแตกต่างจากซากเดิม แต่กลมกลืนและดูเรียบง่าย

การรักษาให้คงสภาพ

การรักษาให้คงสภาพอยู่เสมอ เป็นสิ่งจำเป็นต่อโบราณสถานที่มีความเก่าแก่และเปราะบาง การดูแลรักษาอย่างถาวรเป็นประเด็นสำคัญในการคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวในระยะยาว รวมไปถึงการให้ความรู้ในการดูแลรักษา ปลูกฝังให้ชุมชนหวงแหนต่อทรัพยากรท้องถิ่นที่มีอยู่เพื่อรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิมอยู่เสมอ ควรมีกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้ความรู้และแรงจูงใจแก่ชุมชนและสำหรับนักท่องเที่ยว โดยสอดแทรกความตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อันเป็นมรดกโลกไว้ในจิตสำนึก การบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง มีความสำคัญมากต่อเมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพ

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาสรุปได้ว่า วัดมหาธาตุมีคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์ สะท้อนพื้นฐานความรู้เรื่องทางวัฒนธรรมและพุทธศาสนา เป็นแม่แบบด้านสังคมชาวพุทธที่มีพุทธศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างแน่นแฟ้น เป็นวัดที่มีเจดีย์แปดเหลี่ยมที่มีความสวยงามและโดดเด่นสิ่งเดียวในพระนครศรีอยุธยา แสดงความเป็นเอกลักษณ์ด้านโบราณคดี และสามารถสื่อความหมายของคุณค่าความสำคัญของวัดมหาธาตุเป็นที่ประทับของพระสังฆราชในอดีต วัดมีความสวยงามโดยเฉพาะที่วิหารเลี่ยมเศียรพระพุทธรูปล้อมด้วยรากไม้ สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชม สร้างรายได้จากการท่องเที่ยวมหาศาล เมื่อประสบอุทกภัยในปี พ.ศ.2554 ทำให้เกิดความเสียหายของคุณค่าของวัดมหาธาตุในทุกๆ ด้าน นักท่องเที่ยวไม่สามารถเข้ามาเที่ยวชม และสัมผัสถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยว ไม่สามารถที่จะสื่อความเป็นแหล่งประวัติศาสตร์อันเป็นมรดกโลกที่สำคัญให้แก่นักท่องเที่ยวได้ รวมไปถึงด้านโครงสร้างของศาสนสถานภายในอุทยานประวัติศาสตร์อันเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้ทำให้คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรม และต้องการการบูรณปฏิสังขรณ์ที่เหมาะสมโดยเร็ว ดังนั้น แนวทางการจัดการเพื่อให้คงคุณค่าและสอดคล้องตามหลักการที่เหมาะสมกับหลักการของ UNESCO โดยการบูรณปฏิสังขรณ์สรุปได้ 5 ประเด็นหลัก คือ การบูรณะโดยการคำนึงถึงคุณค่าของแหล่งประวัติศาสตร์ โดยพยายามใช้วัสดุดั้งเดิม การสร้างขึ้นใหม่ต้องอาศัยความชำนาญของทีมงาน การดูแลรักษา โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยกันสอดส่องดูแลรักษา การพัฒนาและ

สร้างสรรค์ใหม่ โดยใช้เทคนิคที่มีประสิทธิภาพเหมาะสม และการรักษาให้คงสภาพ โดยเน้นการดูแลรักษาอย่างถาวร

ทั้งนี้การศึกษาของ ชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาภูมยานคร อำเภอกัญญาณ จังหวัดสกลนคร พบว่า ความสวยงามของทรัพยากรทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมมีเรื่องราวของประวัติศาสตร์ หากได้รับการสนับสนุนอย่างเหมาะสม และมีการบริหารจัดการที่ดีจะก่อให้เกิดการสร้างงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและ สร้างรายได้เพิ่มเติมจากอาชีพหลัก อันจะส่งผลถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดีงามของ ชาวบ้านท้องถิ่น อีกทั้งเยาวชนได้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิม

กระบวนการจัดการตามหลักการของ UNESCO เป็นรูปแบบหนึ่ง ที่ได้รับการยอมรับและเป็นข้อตกลงอย่างเป็นสากล ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ ในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดอื่นๆ ที่ไม่จำเป็นต้องอยู่ในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ ก็ได้ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านหลักการและการปฏิบัติ โดยเฉพาะด้าน บุคลากรเจ้าหน้าที่ต้องมีทักษะและสามารถถ่ายทอดได้อย่างถูกต้อง ในการ จัดการและบูรณะแหล่งท่องเที่ยววัดมหาธาตุที่ประสบอุทกภัยนั้น กรมศิลปากร ที่ 3 ได้เลือกใช้เจ้าหน้าที่ที่มีความสามารถเข้ามาใช้ในการจัดการบูรณปฏิสังขรณ์ แต่ก็ยังมีปริมาณไม่เพียงพอเมื่อเทียบกับความเสียหายของโบราณสถานที่ได้รับ ผลกระทบจากน้ำท่วม การศึกษาของ Liu (2003) ได้ศึกษาการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์และการวางแผนการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาจากสาธารณรัฐประชาชนจีน และประเทศมาเลเซีย พบว่า เมื่อให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวควรบรรจุ การจ้างงานการท่องเที่ยวในบริบทที่กว้างขึ้นให้ครอบคลุมประเด็นวัฒนธรรม ศาสนา ชาติพันธุ์ และอุดมคติวิทยาจะต้องเอาใจใส่เรื่องทรัพยากรมนุษย์ด้านการ ท่องเที่ยว ทั้งนโยบายและแผนที่จะเกิดข้อจำกัดเกี่ยวกับผลประโยชน์ของท้องถิ่น จากการท่องเที่ยวเพราะขาดแคลนทรัพยากรมนุษย์ ขาดทักษะการท่องเที่ยวและ ขาดการปลูกฝังโมติวิจิตในบุคลากร

เอกสารอ้างอิง

กรมการท่องเที่ยว. (2554). **สรุปสถานการณ์ท่องเที่ยวภายในประเทศ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2552-2554**. ค้นเมื่อ 12 ตุลาคม 2555, จาก <http://service.nso.go.th/nso/web/statseries/statseries23.html>

- กัลยา สมมาตย์. (2541). **ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการตัดสินใจเลือกท่องเที่ยวชายทะเลในเขตจังหวัดเพชรบุรี**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ. (2550). **การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2554). **สถานการณ์การท่องเที่ยวไตรมาสสุดท้ายของปี 2554**. ค้นเมื่อ 24 มกราคม 2555, จาก <http://www.thailandtourismcouncil.org/download/tctnews/reporttct.pdf>
- อรสิริ ปาณินท์. (2553). **คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Abby Liu. (2003). **Human resources development in china**. Annals of Tourism Research Volume 32, Issue 3, July 2005, Pages 689-710
- Charter on the Built Vernacular Heritage**. (1999). Retrieved August 20, 2012, from <http://www.icomosthai.org/charters/Vernacular.pdf>
- Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage**. (1990). Retrieved August 20, 2012, from <http://www.icomosthai.org/charters/Archaeo%20Heritage.pdf>
- ICOMOS Interpretation Charter ENG**. (2007). Retrieved August 20, 2012, from <http://www.icomosthai.org/charters/Ename%20Charter%20Thai.pdf>
- The Venice Charter**. (1964). Retrieved August 20, 2012, from <http://www.icomosthai.org/charters/venice.pdf>
- World Cultural Heritage**. (2009). Retrieved August 21, 2012, from <http://whc.unesco.org/en/search/?criteria=world+cultural+heritage>

สัมภาษณ์

- นิชรา ทองเย็น. (11 กุมภาพันธ์ 2556). นักวิชาการ. สำนักพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

- ปราโมทย์ ทรัพย์เย็น. (12 กุมภาพันธ์ 2556). ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานเขตพระนครศรีอยุธยา
- พิชัย เปี่ยมทองคำ. (12 กุมภาพันธ์ 2556). ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา. สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- ภัทรพงษ์ เก่าเงิน. (12 กุมภาพันธ์ 2556). ผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดี. กรมศิลปากรที่ 3 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- อัครลี ไวยบท. (10 กุมภาพันธ์ 2556). ผู้ช่วยรองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- อุดมศักดิ์ ขาวหนูนา. (9 กุมภาพันธ์ 2556) หัวหน้าหน่วยบรรเทาสาธารณภัย. สำนักงานบรรเทาสาธารณะภัยอยุธยา

